

DİVANLARDAN YANSIYAN GÖRÜNTÜLER

Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR*

Karşılaştırmalı kültür araştırmalarının son dönemde Türkoloji alanına hakim olması oldukça önemli bir gelişmedir. Türkoloji böylelikle, sadece dil ve edebiyat araştırmalarının yapıldığı bir alan olmaktan çıkmakta, Türklük Bilimi'ne dönüşmektedir. Türkoloji alanındaki bu köklü yaklaşım ve çözümlenme farklılıkları, genel anlamda Türkiye'deki bilimsel yapılanmayı da değiştirmektedir. Yaklaşık bir asırlık dönemde Türkoloji sahasında belirtilen açılımların sağlanamamasının neden olduğu boşluk, Batı dilleri ve edebiyatları ile diğer bilim dalları tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Hangi ülkede olursa olsun, o ülkenin kültürüyle ilgili bilim dalı (Germanistik, Hindoloji, Sinoloji vb.), genel anlamda diğer bilimlerin, özellikle de sosyal bilimlerin merkezinde yer almaktadır. Diğer bir deyişle, bu eksen ve çok yönlü bilim dalları, mukayeseli araştırmaların ve ara alan incelemelerinin gerçekleştirildiği çatı bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de ise Türkoloji, bu açıdan değerlendirildiğinde, istendik özelliklere ve konuma sahip olmadığı görülmektedir.

Son birkaç yıl içinde Türkoloji sahasında hızlı ve köklü dönüşümlerin yaşandığı gözlenmektedir. Özellikle Yeni Türk Edebiyatı, Halkbilimi ve son dönemde de Eski Türk Edebiyatı anabilim dallarında yeni ve çok yönlü araştırmalar yapılmakta, eser ve makaleler yayımlanmaktadır. Türk dili alanındaki benzer araştırmalarla bu dönüşümün daha da güçleneceği, çeşitleneceği ve yaygınlaşacağı açıktır.

Bu makalede, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün genç ve yetenekli bilim insanlarından Dr. Özge Öztekin'in Ürün yayımları arasında, 2006 yılında çıkan *XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri, Divanlardan*

Yansıyan Görüntüler adlı kitabının eleştirel tanıtımı yapılmaya ve kültür bilimi araştırmaları açısından önemi vurgulanmaya çalışılacaktır. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma Giriş dışında, 12 bölümden meydana gelmektedir. 813 sayfadan oluşan bu kitabın son bölümünde sonuç ve kaynakçadan başka bir de dizin bulunmaktadır.

Giriş'in birinci bölümünde sanat yapıtlarını çoğul okumanın önemi açıklanmakta ve edebi eserlerden hareketle kültürel yaşamın çözümlenmesi yaklaşımının işlevselliği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda Umberto Eco, Tzvetan Todorov, R. Ve A Wellek- Warren, Berna Moran, Ahmet Hamdi Tanpınar, J. Walter Ong, Manon Maren Griesebach, Beşir Ayvazoğlu, Raymond Williams, Gennady N. Pospelov, Hasibe Mazıoğlu, Fuad Köprülü, Walter G. Andrews, Tunca Kortantamer, Köksal Alver, Alan Swingewood, Mustafa Kemal Şan gibi edebiyat ve düşün insanların eserlerinden yararlanılmış ve yerinde atıflar yapılmıştır. 18. asır Osmanlı İmparatorluğu'nun edebî, siyasî ve sosyo-kültürel durumu, Giriş'in ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Siyasal ve sosyo-kültürel yapıyla ilgili değerlendirmeler sırasında, tarihî bilgilerin Osmânzâde Tâ'ib, Dürrî, Nazîm Yahyâ, Şeyhülislâm İshak, Sadık, Râşid, Nahîfî, Sâlim, Kâmi, Ali İzzet Paşa, Çelebizâde Asım, Neylî, Arpaemînzâde Sâmî, Nedîm, Seyyid Vehbî, Râzî, Hâmî, Rahmî, Şâkir, Re'fet, Fennî, Vahid Mahtumî, Şeyhülislâm Es'ad, Râgıb Paşa, Haşmet, Nevres-i Kadim, Lebîb, Sâlik, Ârif Süleymân, Fıtnat, Sabih, Mekki, Hayrî, Kanî, Refî, Şeyh Gâlib, Sürûrî'nin beyitleriyle, tarih düşümleriyle desteklendiği görülür. Bu bölüm, "edebiyat-siyaset" ilişkisinin özellikle klasik dönemdeki durumunun çözüm-

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Öğretim Üyesi. nozdemir@hacettepe.edu.tr

lenmesi açısından oldukça önemli veriler içermektedir. Saray tarihçilerinden sonra Osmanlı politik yaşamı hakkında ikincil önemli aktörler, Divan şairleridir. Müverrihlerin önemli bir bölümü salt verilerden oluşan kaynaklarına karşılık, çeşitli değerlendirmeler de içeren klasik şairlerin eserleri oldukça zengindir. Dr. Öztekin daha eserinin girişinde, klasik dönem eserlerini salt edebi açıdan okumanın karşısında olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte 18.asır Divan Edebiyatı, devrin zirve şahsiyetleri Nedim ve Şeyh Gâlib olmak üzere önemli şairleri, sanat ve üslûp özellikleriyle eğilimler hakkında verilen bilgilerle tanıtılmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kentler, Divan Edebiyatı şairlerinin eserlerinden hareketle incelenmiştir. Konu, İstanbul ve diğer kentler şeklinde bölümlenerek değerlendirilmiştir. 18.asır İstanbul'u, "adları, mekânsal özellikleri, coğrafi yapısı, iklimi, mimarisi, mahalleleri, çarşıları, mesire yerleri, sosyal problemleri ve halkı" dikkate alınarak tanıtılmaktadır. Birinci bölümün girişinde Osmanlı'daki kent bilincinin sorgulanması, Türk kentleşme araştırmaları bakımından önemlidir. Bu konuda Suraiya Faroqhi'nin "kentsel bilincin kültürde ifade bulabileceği" tespitinden yola çıkılması yerinde bir tercihtir. Nitekim daha sonraki sayfalardaki özgün veriler, bu tercihin yerinde olduğunu ve geçerliliğini kanıtlamaktadır. İstanbul'un "Âstâne, Der-i Devlet, Çakurdurkan, Der-Saadet, Polis" gibi yüze yakın ismiyle, eşsiz güzelliğiyle, eğlence merkezi ve yaşanacak tek kent olması gibi belirgin özellikleriyle açıklanması, şairin yaşadığı kente bakışını da açıklamaktadır. Sâmî'nin kışın yağın karı, "kent'in şanını yüceltmek için feleğin saçtığı çil çil akçelere" benzettiği ve yine İstanbul'da baharın "insana sefa başladığını" vurgulayan beyitleri, dönemin tarih kitaplarında bulunamayacak sanatsal yorumları içermektedir. Nedim divanındaki İstanbul Kasidesi'nde, kentteki camilerin Allah'ın tecelli ettiği dağa, mescitlerin de nurlar denizine benzetilme-

si, İstanbul'un silüetinin özgünlüğünü, dahası tanrısal gizemini ortaya koymaktadır. Su mimarisi kapsamındaki eşsiz eserleri, gül bahçeleri, erguvanları, dolunaydaki kayık sefalari, sazlı-sözlü eğlenceleriyle Boğaziçi'si, Beşiktaş'ı, Beykoz'u, külliyeleleriyle Eyüb'ü, Fener'i, Fındıklı'sı, Galata'sı, Hisar'ı, Göksu'su, Çubuklu'su, Çamlıca'sı, Dolmabahçe'si, Fenerbahçe'si, Kanlıca'sı, Ortaköy'ü, Sarıyer'i ve pek çok semt ve güzellikleriyle İstanbul, Divan şairleri tarafından cennet bahçesine dönüştürülmüştür. Horhor'a adını veren çeşmeyi, bağları, bahçeleri, lâl ve baharıyla ünlü Yenibahçe ve Nevbahar'ı, tatlı bozacı dükkanlarının yer aldığı Unkapanı-Küçükpazar mahallesini, Fatih'in adları kadar güzel Sakızağacı ve Sarmaşık semtleri, ayakkabı ve terlik üretim merkezi Eminönü'ndeki Mercan mahallesini, güzelleriyle ünlü, insana zevk ve ferahlık veren Kağıthane Mesiresi'ni, şairlerin beyitlerinde canlı bir şekilde bulmak mümkündür. Yaklaşık kırk sayfa tutan bu alt bölümün en ilginç verilerinden birini de, melek yüzlü, ay yüzlü, insandaki kederi gökyüzüne yollayacak derecede güzel, eşi bulunmaz İstanbul afetleri hakkındaki beyit ve değerlendirmeler oluşturmaktadır. Buna karşılık, beyitlerde yangınlar, susuzluk ve kıtlık İstanbul'un en önemli toplumsal sorunları olarak gösterilmiştir. Özetle İstanbul, pek çok güzelliğiyle ve özgünlüğüyle dönemin şairlerinden kalan eserlerde yaşatılmaya devam etmektedir. 2010 yılında dünyanın kültür başkenti ilan edilmesi nedeniyle planlanan yada oluşturulacak İstanbul'la ilgili projelerde, özellikle Divan Edebiyatı şairlerinin eserlerinde yaşatılan bellekten çok yönlü ve etkin bir şekilde yararlanılabilir. İmge yaratım sürecinde, bu bellek mutlaka değerlendirilmelidir. Yine kültürel envanter çalışmalarına klasik dönem eserleri de dahil edilmelidir.

Kentsel imge araştırmaları ve kentlerin kültür ekonomisi kapsamında, Dr. Öztekin'in çalışması ilginç bilgiler içermektedir. "Kütahya'nın fincanı, Edirne'nin gülü ve baklavası, Erdek ve Sakız'ın

şarabı, Şam'ın şekeri, Erzurum'un tiftik çorabı, Gelibolu'nun arpacık soğanı, Mudurnu'nun cevizi, Darıca ve İzmit'in enginarı, Eğriboz'un pestili, Bursa'nın Uludağı, Edirne'nin Meriç ve Arda Irmakları, Diyarbakır'ın Dicle'si, Akpınar, Edirne ve Manisa'nın suyu, havası ve toprağı, Bursa'nın dinî mekânları, Erzurum'un mimarisi, Hayrabolu'nun güzelleri” bu kapsamda vurgulananlardan sadece birkaçıdır. Osmanlı'nın başkent dışındaki kentlerinin beyitlerden hareketle açıklandığı bu alt bölümünde, merkezi- yerel yönetim ilişkilerine, karşılaşılan sorunlara (kıtlık, yangın, deprem) da değinilmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı örnekleme-sinde görüldüğü üzere, kent tarihi araştırmalarında şairlerin eserleri mutlaka dikkate alınmalıdır. *Mekânların insanları, insanların da mekânları yarattığı; insanın doğayı ve çevresini kültürüyle algıladığı ve yorumladığı unutulmamalıdır.* Bu nedenle meydanlarıyla, sokaklarıyla, binalarıyla, çarşılarıyla, yollarıyla, ırmaklarıyla, köprüleriyle, kuleleriyle kentler, ilk kuruldukları dönemden bu yana oluşturulan dinamik kültürel belleklere sahiptir. Farklı okumalarla çözümlenebilen bu bellek alanlarının bilinir, gösterilir ve yeni yaratılara kaynaklık eder hale getirilmesi, kentlilik bilincinin oluşturulmasını da sağlayacaktır.

Dr. Öztekin'in eserinin değerini artıran bir diğer özelliği de, toplumsal yaşamın hemen hemen bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmasıdır. Yazar, beyitlerde gizli yap-boz parçalarını bulup, özenle birleştirerek “18.asır Osmanlı toplumsal yaşamı” adlı gizemli tabloyu oluşturma ve gösterme amacındadır. Sadece bu yanı dahi, *Divanlardan Yansıyan Görüntüler* adlı bu eserin kültür bilimi araştırmalarının başvuru kaynağı olarak gösterilmesi için yeterlidir.

“Devrin Ulaşım Araçları” adlı ikinci bölümde, deniz (saltanat kayıkları, kayak, zevrak, sandal, piyade, hanım iğnesi kayak, kömür kayığı, mavna, sal, şayka) ve kara (saltanat arabaları, yüksek memurların makam arabaları, gerdüne, koçu, varaklı

araba) ulaşımını sağlayan vasıtalar hakkında bilgiler verilmektedir. Deniz ulaşım araçları üzerinde daha fazla durulması, divanların, dolayısıyla araştırmanın İstanbul merkezli/ağırlıklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sandal sefalalarının ve kayıklarda sazlı-sözlü mehtap eğlencelerinin yapıldığı bir dönemde, şairlerin deniz ulaşım araçlarına daha fazla değinmeleri doğal karşılanmalıdır. “Hisar'daki şeytan akıntısına karşı mutlaka yedekçi alınması, poyrazlı havada sandalla yola çıkılmaması, delikanlıların güzel tavlama için varaklı arabalarla At Meydanı'na gitmeleri, Edirne'nin dar yollarında gerdüne kullanmanın güçlüğü ve atın arabaya tercih edilmesi” gibi gündelik yaşamla ilgili ayrıntılı bilgileri de, bu bölümde bulmak mümkündür. Kayıkların biçimi ve kürek sayısı, kayak ve arabaların süslemeleri, döşemede kullanılan kumaş, ışıklandırma sistemi gibi işaretlemelerle toplumsal konum ve hiyerarşinin gösterildiğinin belirtilmesi, eserdeki ilginç değerlendirmelerdendir. Özetle ulaşım araçları, temel işlevlerinin yanında, farklı amaçlara da hizmet edecek şekilde kullanılmıştır. Buna karşılık ulaşım araçlarını, çok işlevli açıdan ve bütüncül olarak çözümlen bilimsel araştırmaların, bütün bu veri zenginliğine (saltanat kayıkları ve arabaları ile bu araçların sıfatlarının zenginliği, makam araçları, lüks araba tutkusu vb.) rağmen, Türkiye'de hala yapılması, akademik körlük kapsamında ele alınmalıdır. Yine bu bölümde, klasik edebiyat şairlerinin beyitlerindeki denizcilik ve kara ulaşımı literatürüyle ilgili terimlere (şayka, fülk, iskele, kayığa girmek, sandal, üç çifte kayak, süvar olmak, yedek çekmek, zevrak; gerdüne, dü esb ile çekilmek, binmek, koçu, koçaş, koşdurmak, çamura saplanmak vb.) de ulaşmak mümkündür.

Dr. Öztekin, eserinin üçüncü bölümünü Osmanlı mutfak kültürüne ayırmıştır. Bu bölüm, “Yiyecekler, İçecekler, Mutfak Eşyaları ve Besin Saklama” adlı alt bölümlerden oluşmaktadır. Osmanlı mutfağının yiyecekleri, çorbalar(balık çorbası, ekşili çorba, tarhana çorba, bulgur çorbası, nohut

çorbası, maş-börülce- çorbası, işkembe çorbası), salatalar (marul salatası, şekerli sirkeli salata, yumurta salatası, karnabahar salatası, ıstakoz salatası), yumurta yemekleri (kaygana, çılıbır), deniz ürünleri (balık, ıstakoz, midye, tarak), kümes hayvanları, et yemekleri (yahni, mumbar), sebze yemekleri (kalye, kapuska, musakka, kabakbastı), pilavlar, tatlı ve şekerlemeler(helva, güllaç, kaygana, paluze, baklava, lokum, gülbeşeker, köfter, bal, vişne reçeli) başlıkları altında tanıtılmaktadır. Bu bölümde ayrıca ekmek çeşitleri, meyve ve sebzeler hakkında da bilgiler verilmektedir. İçecekler başlığı altında, dönemin tutulan alkollü (aslan sütü, horlaka, tarçın rakısı, erguvan şarabı, kuş/turna gözü şarabı, Hummaz, Erdek ve Sakız şarabı, papaz karası, müselles, boza) ve alkolsüz (kahve, çay, şerbet, nârdenk, ayran) içecekleri belirtilmektedir. Beyitlerden hareketle ayrıca, sözü edilen yiyecek ve içeceklerin tüketilme biçim ve ortamlarıyla (helva sohbetleri, içki meclisleri, çabuk bozulan yumurta salatasının kışın yapıldığı, içkinin genellikle ıstakoz salatası, uskumru dolması, lüfer tava, mersin balığı gibi yiyeceklerle içildiği, kavrulmuş nohudun da kahve gibi içilebildiği) işlevleri (lahananın canlandırıcı özelliği, kahvenin insana neşe ve keyif verdiği vb.) de açıklanmaktadır. “Fincan, uskure, sahan, çanak, tas, bakraç, lenger, oklava” gibi mutfak eşyalarına, kilerde yiyecek depolamanın yararlarına, üçüncü bölümün sonunda değinilmektedir.

18.asrın giyim-kuşam kültürü ise dördüncü bölümde ele alınmaktadır. Bu bölüm üç alt bölümden meydana gelmektedir. Birinci alt bölümde “ipekli kumaşlar(atlas, canfes, dibâ, hatayî, kutnu, kemha, ponje/ponça, germsûd), yünlü kumaşlar (aba, çuha, iskarlat, londrin, sobramanî, şalî, kartal kanat), sırmalı kumaşlar (zerbâf, serâser) ve diğer kumaşlar (hâre,basma, pamuklu, kirpas, alaca, kadife)” şeklinde kümelenen kumaş çeşitleri, şiirlerden hareketle betimlenmektedir. İkinci alt küme olan “Giyecekler” ise başa, vücuda ve ayağa giyilenler şeklinde kümelenmiştir. Başa gi-

yilenler başlığı altında, “arakçin, kellepüş, fes, destar, sarık, kalpak, kavuk, Horasanî, örf, serpüş, barata, kuka, üsküf, burka, nikap, çenber, kaşbastı, yemeni”yle ilgili veriler yer almaktadır. “Mintan, yelek, hırka, zıbın, şal, kuşak, kemer, câme, libas, fistan, çakşır, kabâ, kaftan, biniş, kerrake, kapama, bornoz, kontoş, ferace, kürk, kepenek ve sâde”, 17.asır Osmanlı toplumsal yaşamında belirlenen vücuda giyilen eşyalardır. “Çorap, kalçın, pabuç, postal, yemeni ve çarık” ise ayağa giyilen giyim eşyalarıdır. Üçüncü alt bölümünde de, “yere kumaş serme, dükkana kumaş asma ve sarığa çiçek takma” gibi giyim-kuşam âdetleri, açıklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Divan şiirinin devrin giyim-kuşam kültürünü de ayrıntılı bir şekilde yansıttığı görülmektedir. Giyim, oluşturduğu birleşimlerle, çeşitli duygu ve düşüncelerin ifade edildiği iletişimsel bir alan, farklı bir göstergeler sistemidir. Bu nedenle her dönemde giyim-kuşam kültürü, bireysel ve toplumsal bağlamda iletişimsel işlevlere sahip olmuştur. 18.asır Osmanlı gündelik yaşamında “denizcilerin yelekleri ve başlarındaki Cezayir tarzı kırmızı fesleriyle, tulumbacıların kartal kanadından yapılmış giysileri ve ayaklarındaki kızıl yemenileriyle, Yeniçeri Ocağı’ndaki çorbacıların başlarındaki kukalarıyla, gece bekçilerinin sırtlarındaki kepenekleriyle ve Arnavutların beylik çuha kaputlarıyla” boy göstermeleri, giyim-kuşamın iletişimsel ve göstergebilimsel boyutunu kanıtlamaktadır. Çok kültürlü Osmanlı kentli yaşamında farklı kesimler, toplumsal kimliklerini öncelikle giyim-kuşamlarıyla ortaya koymuşlardır. “Türkün gözü aldadır(kırmızıdadır)” genel kabulünün, “kırmızı fes, kırmızı canfes, al destar, kırmızı çenber, kırmızı şal, kırmızı kadife, al biniş, al tuman, al barata vb.” örneklerinde olduğu gibi, bu dönem için de geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Beyitlerdeki “tarz-ı Cezayir fes, kâtibi yenli ferace, kartal kanadı nev-biniş, nev-zuhûr basma libas” ibareleri, modanın, daha yerinde bir ifadeyle giyim-kuşam alanında eğilimlerin varlığını ve etkinliğini ortaya koymaktadır.

Bugünün kültür endüstrisi ve kitle kültürü profesyonellerinin, anlam üretmekte çok kere zorlandıkları gözlenmektedir. Özellikle yaşamın her anının kutlanacak, gerçekte ise çeşitli ürünlerin tüketilmesini sağlayacak bir vesileye dönüştürülmesi kapsamında, bu yetersizlik daha açık bir şekilde belirlenebilmektedir. Türkiye’de yeni dönemin kültür ve yaşam kurgulayıcıları, tüketim ayartıcılarını oluştururken, eski dönemlere ait belleklerden yeterince yararlanamadıkları görülmektedir (!?). Bu açıdan da Dr. Öztekin’in çalışması, değerli ipuçları ve esin kaynakları içermektedir. Tasarımın yüceltiği bugün, 18. asır sosyo-kültürel yaşamına ait özgün imgelerle dolu bu kitabın, reklamcılık, medya, grafik, marka gibi tasarım temelli farklı alanlardaki uzmanlara da hitap etmesi, doğal bir beklentidir. Yeni ekonomik düzen, öncelikle toplumsal farklılıkların belirlenmesi ve bilincine varılması temelinde kurgulanmakta ve işletilmektedir.

Osmanlı klâsik dönem sanat ve kültürüne damgasını vuran “lâle, gül, sümbül, karanfil” ve bunlarla ilgili imgeler, Dr. Öztekin’in kitabının beşinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. “Gül ve lâle gibi çiçeklere dini anlamların yüklenmesi, çiçeklerin Divan şiirinde benzetme unsuru/üsluplaştırılmış bir doğanın içinde sevgiliden özellikler taşıyan birer mazmun olarak kullanılması, Osmanlı gündelik yaşamındaki çiçek ve bahçe sevgisi, alaf-ranga modası yüzünden lâle bahçelerinin yaratılması, bahâriyyelerin (çiçek ve bahçeyle ilgili yazılması, Osmanlı sanatındaki ve alaturka (Avrupa’daki Türk modası) modasındaki çiçek motif ve desenlerinin yoğunluğu, resmî ve geleneksel geçiş dönemlerinde çiçeklerden yararlanılması” ile ilgili bilgiler, Osmanlı insanının doğa ve çiçeklerle ilişkisini açıklayıcı nitelikte ve yeterliliktedir. İstanbul için son dönemde öne çıkarılmaya çalışılan “lâle” imgesinin zenginleştirilmesi ve etkinliğinin artırılmasının, parklara lâle dikmenin yanında, bu eserde de örneklendiği üzere, sanat ve kültürdeki çiçek imgelerinin belirle-

nerek, yaratıcılık temelinde işlenmesiyle gerçekleştirilebileceği açıktır. “Çiçeklerin İstanbul’u”, “Çiçek Açan İstanbul” veya “İstanbul’un Çiçekleri” gibi projeler, edebiyat ve sanat alanındaki özgün yaratılarla temellendirilerek, İstanbul gerçekte anlamda dünyanın kültür başkentine dönüştürülebilir. Böylelikle de parklara dikilen çiçeklerin ömrü, ancak ölümsüz sanat eserleriyle uzatılabilir. Ancak bu projelerin, İstanbul gibi eşsiz bir kültür kentinin sadece bir yanını temsil ettiği unutulmamalıdır. *İstanbul İmgeleri Araştırma ve Yönetim Merkezi*, zaman geçirilmeden kurulmalı ve kent belleğinden de yararlanılarak yeni imgeler yaratılmalı, bu imgelerin istendik ve etkin kullanımı sağlanmalıdır. İstanbul’u konu alan bu ve benzeri eserler de, sözü edilen merkezin temel veri kaynakları olarak değerlendirilmelidir.

Bu eserin altıncı bölümünde gelenekler, kültürler ve medeniyetler sentezi olan Osmanlı ve özellikle İstanbul eğlence dünyası, divanlardan yansıyan görüntülerle birlikte incelenmektedir. “Eğlenceler ve Şenlikler” adlı iki alt bölümden oluşan altıncı bölümde, “çerağan eğlenceleri, helva sohbetleri, biniş gezintileri, mehtap seyri, sıra sohbeti, oyunlar (köygöçtü, tura, fincan/yüzük vb.); doğum şenlikleri, sünnet düğünleri, çeyiz şenliği, zafer kutlamaları, açılış şenlikleri ve bayram şenlikleri” hakkında bilgiler sunulmaktadır. Dr. Öztekin, çeşitli toplumsal kesimlere (saray, esnaf loncaları vb.) ait eğlenceleri, özgün veri ve yorumlarıyla okura aktarmaktadır. Nedim’in beyitlerinde, çerağan eğlenceleri sırasında, “bir yanda seçkin güzellerin dansı izlenirken, diğer tarafta sazların iniltilerinin göklere yükseldiği, seslerin kıvılcımının cana ateş verdiği” coşkuyla anlatılmaktadır. Aynı şekilde dönemin pek çok şairinin, “gönülleri ferahlatan, adeta bir cennet zevki yaşatan, âriflerin hikmet dağıttığı”, kış gecelerinde düzenlenen helva sohbetlerini konu alan şiirler yazdıkları, örneklerle açıklanmaktadır. Boğaziçi, Gökusu, Sa’dâbâd, Beşiktaş, Şemsipaşa ve Beykoz’da sazlı-sözlü eğlenceler eşliğinde yapılan, gönül açıcı, zevkine

doyum olmayan mehtap seyirlerinin, 18. asır İstanbul insanının tutkularının başında geldiği, şairlerin dilinden dökülen beyitlerden kolaylıkla anlaşılmalıdır. Işık kirliliği yüzünden yıldızları, ayı unutan, dahası gökyüzüne hasret kalan bugünün kentlisi için mehtap seyri, ne yazık ki oldukça uzak bir eğlencedir. Toplumsal dayanışmanın temelini de oluşturan ve bugün Çankırı, Kütahya, Urfa gibi pek çok yörede yaşatılan sıra sohbetleri, bu eserde açıklanan bir diğer eğlence türüdür. Sultan ve şehzadelerin doğumu, sünnet edilmesi, evlenmesi vesilesiyle düzenlenen saltanat düğünlerine, kutlamalara ve çeyiz şenliklerine de, bu çalışmada değinilmektedir. Çeşitli mekânların açılışı sırasında şenlik düzenlemek geleneğinin, Osmanlı devrinde beri yaşatıldığı, yine bu çalışmadaki verilerden anlaşılmalıdır.

Tarihî kaynakların yetersizliğinin sıklıkla dile getirildiği Türk spor kültürü araştırmaları açısından özgün verilerin yer aldığı yedinci bölümde, “ok atma, cirit, at yarışı ve tüfek atma” branşları hakkında bilgiler verilmiştir. Spor- sanat/edebiyat ilişkisi, bilim çevrelerinin pek ilgisini çekmemiştir. Buna karşılık, bu eserde örneklenildiği üzere, oldukça ilginç yorum ve verilerin üretileceği kesin olan bu alan mutlaka incelenmelidir.

Osmanlı’da kullanılan madeni paralarla (para, nakd, sikke, akçe, kuruş, sümün, fûls, mangır, peşiz, dinar, dirhem, eşrefi, fındık altını, Venedik altını, yıldız altını, yalvar, zencirli, zer-i mahbûb, penes ve flori) Darphane-i Âmire, sekizinci bölümde beyitlerden yapılan seçkilerle yorumlanmaktadır. Osmanlı dönemi Türk ekonomi tarihinin incelenmesinde, klasik edebiyatın temsilcilerinin şiirlerinden yararlanılması, özlenen bir yaklaşımdır. Divan edebiyatı uzmanları ellerindeki metinleri, bu alanlara hizmet edecek şekilde çözümlenmeye, yorumlamaya pek yanaşmamışlardır. Aynı şekilde ekonomi biliminin araştırmacıları da edebî kaynakları pek ciddiye almamışlardır. Dr. Öztekin bu çalışmasında, farklı alanlara hizmet edecek

şekilde çok yönlü çözümlenme ve veri üretme yaklaşımını benimseyerek, bilimsel özgünlüğünü kanıtlamaktadır. Bu bölümdeki değerlendirme ve bilgilerle, aynı zamanda Osmanlı dönemi kültürel üretim-tüketim sistemiyle kültür patronajlığı olguları da çözümlenebilir. 18. yüzyıldaki “maaşlar, pazardaki malların fiyatları, ev kiralari, eğlendiricilerin/çengilerin ücretleri, rüşvetler, kalpazanlık, rakkasların alınma para yapıştırma âdeti ve para koleksiyonculuğu” konularındaki beyitler ve değerlendirmeler, Osmanlı toplumunun farklı bir yanını gözler önüne sererken, iktisadi süreklilikler, dahası gelenek ve alışkanlıklar açısından da aydınlatıcı ve yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Her bir bölümü, diğer dönemleri de dikkate alacak şekilde genişletilip müstakil araştırmalara konu olacak bu eserin dokuzuncu bölümü, Osmanlı müzik kültürüyle ilgilidir. “Makamlar, usuller ve musiki aletleri”, bu bölümün temel başlıklarını meydana getirmektedir. Makamlar başlığı altında dönemin basit (çârgâh, nevâ, karcıgar, hicaz, uzzal, süz-nâk, bûselik, kürdî, râst, uşşak, hüseyinî, hümâyûn, zirgüle), mürekkep ve şed makamları kümelenerek açıklanmakta ve çeşitli makamlar müstakil olarak beyit seçkileriyle birlikte ele alınmaktadır. Bu bölümün ikinci alt bölümünde, “aksak-semâî, ber-efşân, çenber, devr-i kebir, devr-i revân, dü-yek, fâhte ile başlayan ve alfabetik olarak sunulan on sekiz usul tanıtılmaktadır. Osmanlı toplumunun müzik zevkinin ve anlayışının da temelini oluşturan müzik aletleri, telli çalgılar (bağlama, barbat, Bulgarî, çeng, çöğür, kanun, karadüzen, keman, rebap, santur, şeştar, tanbur, tanbure), nefesli çalgılar (dilli düdük, miskal, nay/ney, tulum, zurna, çığırma), vurmali çalgılar (def, daire, kudum, kus, tabl), ritm çalgılar (çarpapare/çalpara) ve tuşlu çalgılar (erganun) şeklinde sınıflandırılarak incelenmektedir. “Neyin iniltileri, rebap ve rebabın seslerindeki hüznün, rebap ve santurun ortasındaki çukurun içki kâsesine ve bu müzik aletlerinden çıkan sesin de şaraba, çengin iki büküm olmuş

âşığa” benzetilmesi ve aruz ölçüsündeki ritm gibi paralellikler, edebiyat ve müzik arasındaki köklü ilişkiyi, 18. asır Osmanlı toplumu kapsamında ortaya koymaktadır.

Yüz sayfayı aşkın onuncu bölümde ise, Osmanlı sağlık sistemi, Divan şiirlerinden yararlanılarak açıklanmaktadır. Bu bölüm, dört alt bölüme ayrılmıştır. Birinci alt bölümde dönemin sık rastlanan hastalıkları “âbile/tebhale, baş ağrısı, humâr, humma, karın şişkinliği, remed, sıtma, şirpençe, uyuz” hakkında bilgiler verilmektedir. “Eftimun, gül, hindiba, nar, nilüfer, rezene, şahtere, yasemin” gibi şifalı bitkiler, ikinci alt bölümde değerlendirilmektedir. İlaçlar başlığını taşıyan üçüncü alt bölümde “kâfur, kırmızı, mürdesenk, sikencübin, süt, terementi, çiçek suyu”nun devrin etkili ilaçları olarak kullanıldığı anlatılmaktadır. Gül, kafur, tîrementî merhemleri ile yaraların, nar şerbetiyle sıtmanın, şahtere otuyla mide ağrısının ve karaciğer bozukluklarının, sikencübinle safranın, eftimunla sevda hastalığının tedavi edilebileceği şeklindeki bilgileri, dönemin şairlerinin şiirlerinde bulmak mümkündür. Sıhhat-nâmeler ise, devrin padişah ve yöneticilerinin hangi hastalıklara tutuldukları (III. Ahmed’in sıtma, çiçek hastalığı ve nezleye yakalanması gibi) hakkında ilginç veriler içermektedir. Sonuç olarak bu bölümde, Türk tıp tarihi ve halk sağlığı araştırmaları kapsamında Divan şiirlerinden etkili bir şekilde yararlanılabileceği gösterilmektedir.

On birinci bölümde Osmanlı toplumsal yaşamında görülen bazı gelenekler, inançlar ve ritüeller incelenmektedir. Bu kapsamda dinî aylar ve bayramlarla ilgili gelenekler (minarelerin kandille süslenmesi/mahyalar, içki yasağı, iftar, teravih namazı, sahur yemeği, Ramazan davulcuları; bayram tebriki, bayramlaşma, bahşiş ve bağışlar, şeker ikramı, yeni elbiseler, gezintiler, kurban kesme), gemiyi denize indirme törenleri, yeni yıl tebrikleriyle inanç ve ritüeller (el falı, burunda helva kokması, büyü, ağız bağlama, çarpılma, cemreler, fal, gece yarısı edilen duanın kabul edilece-

ğine inanma, nazar/ göz değmesi, ant içme, haçı suya atma) konusunda beyitlerde yer alan çeşitli bilgiler aktarılmaktadır. Bu bölümdeki gelenek, uygulama, inanç, ritüel ve kabullerin büyük bir kısmı, bugün de yaşamaya devam etmektedir. Sözlü kültür toplumlarında geleneklerdeki sürekliliklerin tespit ve takip edilmesi, önemli ve ilginç yorumlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’deki sözlü kültür araştırmacıları, sözlü gelenekteki dönüşümleri de dikkate alarak yeni, özgün veriler üretmek ve gelecekle ilgili öngörüler ortaya koymak zorundadırlar. Bunu yaparken de klasik edebiyatın eserlerini de incelemelerine dahil etmelidirler.

Bu değerli araştırma, Osmanlı mimarisinin incelendiği on ikinci bölümle sona ermektedir. Bu bölümde, askerî mekânlar (bârgâh, çetr, otağ, hayme, mâyebân, cep-hane, kışla, hendesehane/ mühendishane, dökümhane, baruthane), dinî mekânlar (cami, tekke/hânkâh, türbe, kilise, manastır), eğitim mekânları (kütüphane, medrese, mektep), konaklama mekânları (han), saray ve konut mimarisi(özel isimli mekânlar, saray, sahilсарay/sahilhane, karsı/köşk, beyt/hane), su mimarisi (çeşme, sebil, şadırvan, hamam, su bendi), restorasyon faaliyetleri, mimari bezemeler ve estetik anlatımlarla birlikte açıklanmaktadır. Böylelikle, İstanbul örneğinde 18. yüzyıl Osmanlı kent dokusu ve kurgusu, gözler önüne serilmektedir.

Sonuç olarak Dr. Özge Öztekin eserinde, tıpkı bir arkeolog gibi, Divan Edebiyatı şiirlerinde gizli, iki asır öncesi toplumsal yaşamın izlerinin peşine düşmekte, okuru da peşinden sürüklemektedir. Özgün buluntularla 18.asır Osmanlı toplumsal yaşamı, yeniden canlandırılmaktadır. Bilimsel yöntemlerin ve verilerin seçimindeki bilinçliliği ve özgün yorumlarıyla Dr. Öztekin, Türkiye’deki modern kültür bilimi araştırmalarının farklı bir yanının geliştirilmesine öncü katkılar sağlayarak, her türlü övgüyü hak etmektedir.